

Váradi-Kusztos Györgyi

Személyes történelmi narratíva mint politikusi/írói önarekép-konstrukció?

Bánffy Miklós „Emlékeimből” mai recepciójáról

„Vagyis az jutott eszembe, hogy a magyar irodalom számára ki kellene találni egy olyan író, amilyen Bánffy Miklós. Szerencse tehát, hogy van.”¹ – írta Tamási Áron. „Van!” – kiált fel mintegy tetten érve Tamási szavától a 20. század irodalmi, politikai életére kíváncsi – és így Bánffy Miklós alakja, közéleti szerepvállalása, kultúraszervező tevékenysége, irodalmi munkássága iránt megélnéknélkül érdeklődést is tapasztaló – olvasó. A több évtizedes elhallgatást megtörő érdeklődést bizonyítják többek között a kolozsvári Polisz Kiadónál megjelent vagy újabban a Balassi és a Polisz közös kiadásában megjelent Bánffy-könyvek.

Az *Emlékeimből* első ízben, önálló kötetben, 1932-ben látott nyomdafestéket az Erdélyi Szépművéses Céh kiadásában.² Másodszer a Révai Könyvkiadó jelentette meg 1943-ban egyfajta életműsorozat részeként. Harmadszor a kolozsvári Polisz adta ki 2001-ben.

A 2001-es kiadás előszava – a Bánffy-életmű megismertetésében, értékelésében nagy szerepet vállaló erdélyi irodalomtörténész Dávid Gyula tanulmánya – szerint az erdélyi emlékirat mint „az erdélyi magyar irodalom reprezentatív műfaja”³ egyszerre mutat századokon átívelő időbeli folytonosságot és – szerzőit tekintve – társadalmi sokszínűséget. Az emlékiratra mint önálló irodalmi műfajra vonatkozó – Szávai Jánosra is hivatkozó – megállapítások leginkább az önéletrajz lejeune-i fogalmát juttatják az olvasó eszébe, mégpedig Barták Henriett figyelmeztetésének ismeretében, miszerint *Az önéletrajzi paktumban* közölt definíciót (az autobiográfia „visszatekintő prózai elbeszélés, melyet valódi személy ad saját életéről, a hangsúlyt pedig magánéletére, különösképp személyiségének történetére helyez.”) Lejeune maga sem tekinti „végső következtetésnek, sokkal inkább egyfajta közvélekedésnek.”⁴

Az Irodalmi fogalmak kisszótára kiegészítésekkel című – elsősorban középiskolásoknak, de tanároknak és a szélesebb olvasóközönségnek is ajánlott – „tanlexikon” szócikke szerint a memoár „prózai epikus műfaj, amelyben a szerző az általa is átélt történelmi értékű és/vagy érdekes eseményekről számol be, vállalva a szubjektív szemléletet. Az emlékirat így nem történetírás, de nélkülözhetetlen forrása annak. Nem is önéletrajz, mert a közélet eseményeire koncentrálnak (...).”⁵ Az önéletrajzról szóló szócikk a fogalom meghatározásában nem használja a műfaj kifejezést („az önéletrajz olyan mű”), és egy lényeges kiegészítéssel árnyalja az előző szócikk tartalmát: „Bár a két forma gyakran egybemosódik, az önéletrajz az emlékirattól abban különbözik, hogy ez inkább tényeket, történelmi értelemben is fontos eseményeket jegyez le, az önéletrajz célja pedig a személyiség bemutatása.”⁶ Több szempontból is elgondolkasztató e két megközelítés, most mégis csupán az emlékirat és az önéletrajz elhatárolására figyelve vetjük össze Szávai gondolatmenetével, aki Jakobsonra hivatkozva, a műfaji határok – néhány meghatározó

elem domináns jelenléte alapján történő – kijelölésének kísérletében egyazon korpuszba sorolja az önéletírásokat, memoárokat, biográfiai szála fonódó szociográfiákat, vallomásokat.⁷ „Lényegében Szávai János megalapozó könyveinek a közzététele után érte a magyar műfajkutatást erőteljes kihívás a nemzetközi irodalomtudomány interpretációs fordulatának recepciójával. (...) A műfajok értelmezését irányító gondolatalakzatok leépítésére vállalkozó Derrida megélelnekült hazai recepciója is említést érdemel ezen a ponton.”⁸ Mindezek után talán szükségtelen érvelni amellett, hogy a műfajként való meghatározhatósággal, a műfaji határokkal kapcsolatos elméleti felvetések, kételyek nem csupán az önéletrajzot, de az emlékiratot is érintik.

Dávid Gyula tanulmánya az – általa önálló irodalmi műfajként számon tartott – emlékirat sokféleségének okát az emlékiró helyzete és indítékai, személyisége és az – ehhez képest – külvilág közti bonyolult összefüggések meghatározó voltában látja. Bánffy emlékiratait eme sokszínűséget igazoló példának tekinti. Továbbá felhívja a figyelmet arra, hogy az *Emlékeimből* könyv az első, amely Bánffy (és nem Kisbán) Miklós néven jelent meg. Ezt a szerzői gesztust a műfaj jellegével magyarázza, mely szerint Bánffy „nem beszélhet álnév mögé rejtőzve olyan dolgokról, amelyek kapcsán, mint az események résztvevője, tanúként jelentkeznek.”⁹ Fontos megállapítás ez a mi témánk szempontjából. Ha a biográfiai értelemben vett Bánffy Miklós neve megegyezik az *Emlékeimből* szerzőjének nevével, akkor a valódiság, „a nyomkövető referenciák autentikussága” – a befogadói elvárásnak megfelelően – szavatoltnak vagy legalábbis számon kérhetőnek tűnik. A „valódi” nevén jelentkező tanú verifikálható.

„Az önéletírás (...) kettős erőterben helyezkedik el, s ennél fogva kettős elvárásnak is kell megfelelnie. Referenciái, legalábbis az elvárások szerint, egyszerre nyomkövetőek (référénces par trace), vagyis tétélesen ellenőrizhetők és ellenőrizendők, és metaforikusak (référénce métaphorique).”¹⁰ Ha csak a nyomkövető referenciát tekintjük dominánsnak, akkor „a valóditól nemigen juthatunk el az igazhoz, megrekedünk a legjobb esetben az első referencialitásnál.”¹¹ Szávai János fent idézett gondolatmenetéhez részben köthető Dávid Gyula tanulmányának ama megállapítása, amely szerint azért tekinthető hitelesnek az *Emlékeimből*, mert az ellenőrizhető eseményeken túl a dolgok lényegét is képes látatni. Ezzel együtt világos a tanulmány álláspontja: a hitelesség forrása maga az életrajzi értelemben vett író, a lényeg (igazság?) meglátása és láttatása végső soron az ő képességeivel magyarázható. E képességekre maga az emlékirat bizonyíték: „az *Emlékeimből* lapjain megelevenedő eseményeket (...) olyan ember éli végig, aki meg tudja látni a dolgok lényegét, s ezt a lényegét az íróművész eszközeivel tudja – még ma, közel háromnegyed század után, velünk is – hitelesen láttatni.”¹² Összegzésként megállapítható, hogy a fent bemutatott tanulmány álláspontja szerint a sokszínűséget és időbeli folytonosságot mutató „erdélyi emlékirat” az erdélyi magyar irodalom (nem érdemtelenül) kitüntetett része, Bánffy műve pedig tárgya különlegessége és a hiteles megjelenítés révén igencsak figyelemre méltó darabja e műfajnak.

Témánk szempontjából – de a Bánffy Miklós irodalom-és kultúrtörténeti helyét, történelmi-politikai szerepét feltárni/kijelölni óhajtó tevékenység megismerése során is – megkerülhetetlen munka Takács Péter *Bánffy Miklós világa* című írása.¹³ E könyv szerint Bánffy irodalmi munkássága már élete során kellő méltatásban részesült, hiszen az írásait érintő legtöbb kritika Bánffy (halálát követő évtizedekben is) grófi rangja ellen irányult. Valójában – véli a szerző – nem irodalmi, sokkal inkább politikai tevékenységét vitatták a két világháború

1 tudomány és társadalom

között, s ez utóbbit azóta sem értékelték megfelelően. Azonban „a végzetes tévedés vagy az igaztalan elfogultság vádját kerülendő, [olvasható az első oldalakat záró sommás megállapítás] itt is hangsúlyoznom kell, hogy sem politikusként, sem művészként – kivéve a színházi intendánsságot – nem szorította maga mögé a legnagyobbakat gróf Bánffy Miklós.”¹⁴ A könyv átfogó képet kíván nyújtani a „majdnem zseni és majdnem amatőr”¹⁵ jelzőkkel illetett Bánffy Miklós életpályájáról. Erre utal az írás szerkezeti felépítése is. Kétharmada Bánffy családi indíttatását, politikai szerepvállalását, kultúraszervező tevékenységét dolgozza fel. Egyharmada a novella-, regény- és drámaíró Bánffyt mutatja be. A biográfiai Bánffy alakja legnagyobbreszt a memoáriró Bánffy szövegeiből bomlik ki. A könyv szerzője az *Emlékeimből* memoárt (hasonlóan a *Huszonöt év* című emlékirat-töredékhez) dokumentumként, forrásként, a múlt nyomaként kezeli, megállapítva, hogy a szépírói eszközök tudatos és megfelelő alkalmazása nem csorbít a dokumentum-jellegen. Olykor úgy véli, hogy háttérismeretek közlésével kulcsot adhat a Bánffy-szöveg egyes sorainak értelmezéséhez: „E sorok értelmezéséhez tudnunk kell (...)” stb.¹⁶ Mivel az emlékiratok szövegét elsősorban Bánffy saját korának eseményeihez, elvállalt közéleti szerepeihez fűződő viszonyának lenyomataként olvassa, érthető, hogy e „történetírói olvasásmódnak”¹⁷ megfelelően a könyv szerzője néhol kiegészíti a memoár által közölt eseményekre vonatkozó adatokat, olykor kommentálja, vagy éppen pontosítja azokat történészek munkáira hivatkozva.

Az ismeretelméleti szempontból egyre inkább önreflexívnek mutató történetírás kortárs irányzataira tekintve megállapítható, hogy az emlékirat történeti forrásként való értelmezésében is – a pozitívista történetírás szemléletéhez képest – hangsúlyeltolódás figyelhető meg. Például „a szóbeli vagy írásbeli elbeszélésekre alapozó oral history nézőpontja, relevanciája különbözik a pozitívista történetírástól, s bevallottan nem is akar azzal versenyezni. A műfaj művelői tudomásul veszik, hogy kutatási logikájuk mögött nem az elmondottak bizonyítása, hanem az átélt tapasztalatok elbeszélhetősége áll. Az oral history arra a kérdésre kevésbé tud válaszolni, hogy mi történt valójában, sokkal inkább arról számol be, hogy az eseményeket megélt személyek mit gondolnak arról, hogy mi történt velük. Így – kellő óvatosság mellett – a személyes történelem segítségével a kutató eljuthat az eseményeket átélt emberhez, annak ideológiáihoz, mentalitásához, magatartási stratégiáihoz” – írja Bögre Zsuzsanna.¹⁸

Takács Péter írásának címe (*Bánffy Miklós világa*) ez utóbbi megközelítés irányába mutat. A cím által keltett olvasói elvárást támasztják alá a következő megállapítások: „Mi ezáltal csak arra vállalkozhatunk, hogy nyomon kísérjük: miként viszonyult gróf Bánffy Miklós ezekhez a nyugtalan időkhöz?! Az *Emlékeimből* című memoárjának ugyanis ez az elsődleges témája.”¹⁹ Azonban a Bánffy-arckép megrajzolásában az *Emlékeimből* egy – sokszor idézett, olykor korrigált – forrás a többi között. A könyv gondolatmenetében pedig az is fontos – az oral history szemléletével szemben –, hogy mi történt valójában. Például: „Bánffy úgy emlékezett, hogy 1922 márciusában már Nerviben – 10 kilométerre Genovától – voltak (Bánffy, 2001. 268.), de a konferencia csak április 10-én kezdődött. Nem valószínű, hogy 10-14 nappal korábban megérkeztek volna (...)”²⁰ A *Bánffy Miklós világa* novella-, dráma- és regényírói bemutatás fejezeteiben az elemzés módja, nyelvezete arról árulkodik, hogy e könyv a nagyközönségnek kíván támpontot nyújtani abban, hogy mely Bánffy-mű tekinthető esztétikailag értékesnek és melyik nem. Ily módon problémátlannak tünteti fel az esztétikai érték meghatározhatóságát, amint azt is, hogy mely Bánffy-szöveg tekinthető irodalmi, szépirodalmi alkotásnak.

„Az emlékiratot mint nem szépírói munkát figyelmen kívül hagyva (...)” mondatrészt végső soron az utóbbi évtizedek önéletrásra vonatkozó elméleti munkáit (Lejeune, Olney, Szávai, Mekis, Dobos írásait – hogy csak a legkézenfekvőbbeket említsem) hagyja figyelmen kívül. A téma összetettségét jelző elméleti kérdésekre: az önéletrajzi szövegek mibenlétére, az önéletrajz különböző elméleteiben a referencialitás különféle értelmezésére, az eltérő én-fogalmakra, az emlékezet eltérő felfogására, stb. vonatkozó kérdésekre,²¹ belátásokra vonatkozó reflexió hiányát jelzik az alább idézett mondatok is. Az emlékiratokban „megírt minden mozzanat és megnevezett minden szereplő részese a magyar történelemnek. Nem fiktív történetekről és személyekről szólnak. A valós történelem alfabetikus lenyomatait, legfeljebb művészi stílusban, sokak számára olvasható formában idézik meg a históriát. Mivel ezek szervesen beépültek gróf Bánffy Miklós életpályavázlatába, külön nem kerülnek elemzésre.”²² E pozitivistá megközelítés, amely az önéletrajzi szöveget a biográfia fogalma alá rendeli,²³ és ez esetben az „objektív” történetírás „szubjektív”, egyszersmind olvasmányos, de „objektív” kiegészítésekre szoruló alternatívájának: „magántörténelemnek” is tekinti, a „művészi stílust” a közölt információk hatékony átadásának sikeres módjaként üdvözli. „Az *Emlékeimből* című önéletrírás, magántörténelem, memoár – nevezzük bármiként – nagyszerűsége éppen abban rejlik, hogy jó stílusban, a színházi dramaturgia legnemesebb kellékárát felhasználva, talán mindmáig a legplasztikusabban rajzolta meg a kilencszáz éves magyar királyság, a száz-tíz esztendőnél nem idősebb osztrák császárság és a félszázasesztendő Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásának folyamatát, kataklizmáit.”²⁴

A fenti idézetekből kirajzolódó gondolatmenetben reflektálatlanul ugyan, de „az írás előtérbe kerülő hogyanja”²⁵ a „jó stílus”, a közölt – ellenőrizhető és ellenőrzésre is szoruló – dokumentumokhoz, „a valós történelem alfabetikus lenyomatait”-hoz képest járulékosnak, ugyanakkor elengedhetetlennek is mutatkozik egy „nem nyelvi természetűként felfogott (s objektív) »valóság« nyelvi”²⁶ reprezentációjában. Összegzésként megállapítható, hogy a könyv nem vesz tudomást az emlékiratra, önéletrajzra vonatkozó irodalomelméleti megfontolásokról. A műfaji meghatározás/meghatározhatóság kérdését mellékesnek mutatja. Álláspontja szerint az *Emlékeimből* kizárólag történeti dokumentumként olvasható, bár jelzi (pl. a Bánffy „életpályavázlatban”), hogy e dokumentum korántsem használható fenntartások nélkül. Az emlékirat/dokumentum hitelét így – a könyv gondolatmenetét irányító logika szempontjából reflektálatlanul paradox módon – mégsem dokumentumvolta szavatolja, hanem az eseményeket megjelenítő „jó stílus”.

A röviden bemutatott két írás felvázolt, sok tekintetben eltérő, némely ponton egymással találkozó gondolatmenete talán eléggé érzékelteti Bánffy *Emlékeimből* 21. századi recepciójának súlypontjait. A két szöveg az emlékiratok irodalmi státusát különbözőképpen ítéli meg. Dávid Gyula tanulmánya nem utal „az autobiográfiával érintkező műfaji alakzatok”,²⁷ mint például a memoár kapcsán felmerülő (többek között a memoárt problémátlanul körülhatárolható irodalmi műfajnak tekintő előfeltevésekre is vonatkozó) irodalomelméleti kételyekre, a műfaj reprezentatív volta mellett hoz érveket, tekintélyre hivatkozik, a Bánffy-írást pedig figyelemre méltónak tekinti. Takács Péter nem érvel, de egy kételyektől mentesnek tételezett megállapításra hivatkozva kijelent. Számára a fiktív vagy nem fiktív dönt a (szép)irodalomba sorolhatóságról. Az emlékirat nem fiktív, tehát nem (szép)irodalmi alkotás. (A könyv a szépirodalom kifejezést használja, a „szép” előtag azért szerepel e helyen zárójelben, mert a könyv gondolatmenete alátámasztja, hogy a

1 tudomány és társadalom

szervő által „szépirodalomnak” nevezett fogalmon az olvasó azt értse, amit a Dávid-tanulmányban szereplő „irodalom” fogalmán.)

A szöveg referenciáját mindkét írás elsősorban a „valódi”, azaz a szövegen kívüli világban, valamint a szerzőben mint „valós” személyben véli megtalálni, azonban Dávid Gyula tanulmánya szerint az *Emlékeimből* irodalmi szöveggént vonatkozik a „valóságra”. Ekként „tanúság” és „tanulság”. Hogy e valóságra vonatkozás, vonatkoztatás kapcsán milyen jellegű elméleti kételyek, kérdések merülhetnek és merülnek is fel különösen a posztmodern nyelvfelfogások felől – a tanulmány nem jelzi. Fontosnak tartja azonban többször is megemlíteni, hogy az *Emlékeimből*, ahogyan megközelíti az eseményeket, újra és újra emlékezteti a befogadót egy másik Bánffy-szövegre,²⁸ mégpedig a műfaji szempontból regény(trilógia)ként számon tartott *Erdélyi történetre*. E megállapítás a már hivatkozott Szávai-tanulmány idézte bahtyini gondolat irányába mutat, amely szerint: „az önéletírás, a vallomás polemizáló jellegű műforma; a szó, amelyik megszólal benne, bivokális, kétirányú szó, vagyis a szöveg folyamatosan más szövegekkel dialogizál, szólama egyszerre a magáé, egyúttal a Másik szövegének a vitatása. Ami végül is azt jelenti, hogy a referenciák folyamatosan kereszteződnek, de a domináns közülük egyértelműen az irodalmi referenciák együttese.”²⁹

Dávid Gyula tanulmányában az emlékirat szövegének eredetként és a megjelenített események hitelének forrásaként számon tartott Bánffy, ahogyan erre korábban már utaltunk mint tanú jelenik meg. E tanú (egyszersmind író) a személyesen átélt történelmi eseményekkel együtt a saját portréját, azaz a biográfiai értelemben vett – művész vagy éppen közéleti szereplő, politikus – Bánffy önarcképét is megrajzolja. „Bánffy Miklós, a koronázásszervező ceremóniamester azonos (...) a színházi emberrel (...). Nem kell tehát meglepődnünk azon, hogy számára az egész koronázási ünnepség egy izgalmas művészi feladat, egy előadás (...). Igen a koronázási ünnep főrendezője annak a társadalomnak a kritikusa is. (...) Az *Emlékeimből* második, terjedelmesebb része már a politikába keveredett művész története” – olvasható a Dávid-tanulmányban.³⁰

Takács Péter könyve – láthattuk – szintén önarcképnek is tekinti az *Emlékeimből*t, de kizárólag történelmi forrásként funkcionál, korrigálásra szoruló önarcképnek.

„Az »önéletrajz«, vagy éppen az »önarckép« kifejezések a magyar nyelvben hármas osztatúak. (...) [E] kifejezések egy implicit logikát sejtetnek: a kiindulópont a leginkább benső, személyes „ön”, a következő lépés ennek tárgyiasulása az élet narratívájában vagy a test imágójában, majd végül, mintegy lezárásként, mindez a nyelvi eszközzel közvetítődik, rögzíthetődik, megoszthatóvá válik.”³¹ A Bókay Antaltól idézett gondolatsort figyelembe véve megállapítható, hogy bár Takács Péter könyve Dávid Gyula tanulmányához képest leszűkíti a Bánffy-émlékirathoz mint önarcképhez viszonyuló elemző közelítések lehetőségeit, mégis a két álláspont azonos kiindulópontot sejtet: az „én” az általa megélt eseményekhez való viszonyban nyeri el „arcát”, amely közvetítődik nyelvi eszközzel történő rögzítés révén. A biográfiai értelemben vett Bánffy Miklós legbensőbb, legszemélyesebb önje a történelminek minősített eseményekhez fűződő személyes viszonyban kap írói, politikusi arcot, e tárgyiasulás ezúttal személyes történelmi narratívában valósul meg, és mindez nyelvi eszközzel közvetítődik. (Csak zárójelben jegyezzük meg, hogy e gondolatmenet támadható pontjai is megmutatkoznak az alábbi, Paul de Manra hivatkozó idézettel való összevetésben: „De Man (...) nem kevesebbet mond (..), mint hogy a halál voltaképpen egy nyelvi tény vagy jelenség trópusa, metaforája vagy katakrézise.

Az önéletrajz, hiszen rajznak hívják, rajzol egy arcot, arccal és hanggal látja el azt, ami épp a nyelvhasználat – pl. az önéletrajz írása – révén fosztódott meg a nyelvtől és a hangtól. Az arcrongálás és arc-adás logikai szempontból egyszerre történik.”³² Dávid Gyula tanulmánya és Takács Péter könyve alapján az önarcképként értett Bánffy-emlékirat annyiban tekinthető konstrukciónak, amennyiben – az összetett anyagokra (pl. történetekre) vonatkozó pszichológiai szakkifejezéssel konstruktívnek nevezett emlékezet egyszerű következtetései, sztereotípiákhoz, sémákhoz csatolásai révén történő kiegészítéseivel együtt – magát az emlékezés mentális tevékenységét is annak tekintjük. A nyelvi eszközzel történő közvetítésre mint az írás hogyanjára – láthattuk, más és más vonatkozásban – történik utalás a két szerzőnél. Írásaik – Bánffy emlékiratára vonatkozó gondolatmenete – szerint a személyes történelmi narratíva, amely a szubjektív-objektív oppozíciók közül helyezi el az emlékiratot, néhány lényegi jellemzőt mutat fel. Éspedig: vállaltan egynézőpontú, a szerzői emlékezet – reflektált viszonylagossága ellenére – jelenti a legfőbb forrást, a narrátor nem tűnik el, én-formában történik az elbeszélés, és a feltételezett történetírói szándék ellenére, mintegy az „objektivitás” ellenébe hatva a személyes élmény jelenléte dominál.

A jelen tanulmányban nem definícióként, hanem munkahipotézisként használt „személyes történelmi narratíva” megfogalmazás azonban a szubjektív-objektív oppozícióra vonatkozó elméleti kételyekre (Nietzsche, Heidegger stb), a történelem mibenlétét problematizáló történetfilozófiai megfontolásokra (Danto, White, Ricoeur stb) és a narratíva fogalmához kapcsolódó elméletek sokszínűségére is figyelmeztet.³³ A kiválasztott, elemzett tanulmányok egyértelműen megmutatják az *Emlékeimből* mai recepciójában érvényesülő értelmezői szempontrendszer. Elfogadva Dobos István Ricoeurre hivatkozó megfogalmazását, amelynek értelmében „a belső dinamikájukat időről időre visszanyerő műveket, s a róluk szóló írásokat a mindenkor újraolvasás nem semmisíti meg, éppen ellenkezőleg: megőrzi őket(...)”, izgalmas újraolvasási kísérletnek mutatkozik a belső dinamikáját visszanyerni látszó *Emlékeimből* és a „pastiche felé hajló” Fortéjos Deák Boldizsár memoriáléjának együttolvasása.³⁴

Jegyzetek

¹ Tamási Áron: *Bánffy Miklós*. In: *A Nagyúr – Bánffy Miklós emlékezete*, szerk.: Sas Péter, Nap Kiadó, Budapest, 2008 (*Emlékezet*), 128.o.

² Az emlékirat kiadására vonatkozó adatokat Bánffy Miklós: *Emlékeimből – Huszonöt év*, Kolozsvár, Polis Könyvkiadó, 2001. 383-384. o. alapján közlöm. Az önálló kötetbeli kiadást megelőzően az *Erdélyi Helikon* folyóirat már közölte a szöveget folytatásokban.

³ Bánffy Miklós: *i.m.* 5. o.

⁴ Barták Henriett: *Konfrontálódó meghatározások*. In: *Írott és olvasott identitás. Az önéletrajzi műfajok kontextusai*, szerk.: Mekis D. János és Z. Varga Zoltán, L' Harmattan Kiadó, Budapest, 2008. 87. o.

⁵ *Irodalmi fogalmak kiesszótára kiegészítésekkel*, szerk.: Szabó B. István, Korona Kiadó, Budapest, 1998. 119. o.

⁶ Uo. 326. o. (Kiemelés tőlem.)

⁷ Szávai János: *Magyar emlékirók*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1988.

1 tudomány és társadalom

⁸ Dobos István: *Az én színrevitele. Önéletírás a 20. századi magyar irodalomban*, Balassi Kiadó, Budapest, 2005. 9. o.

⁹ Bánffy Miklós: *i.m.* 7. o.

¹⁰ Szávai János: *Irodalom, fikció, autofikció*. In: *Írott és olvasott identitás*, *i.m.* 29. o.

¹¹ Uo.

¹² Bánffy Miklós: *i.m.* 8. o.

¹³ Takács Péter: *Bánffy Miklós világa*, Lucidus Kiadó, Budapest, 2006. (*Kisebbségkutatás Könyvek*)

¹⁴ Uo. 17. o.

¹⁵ Uo. 15-16. o.

¹⁶ Uo. 32. o.

¹⁷ Baráth Katalin *szóhasználatának értelmében*. Vö.: *Baráth Katalin: Vita est magistra historiae*. Marczali Henrik *önéletrajza görbe tükörben*. In: *Írott és olvasott identitás*, *i.m.* 119. o.

¹⁸ A Molnár Adrienne – Kőrösi Zsuzsanna – Keller Márkus: *A forradalom emlékezete. Személyes történelem (Az Oral History Archívum interjúi alapján)*, Budapest, 2006. c. *könyvről* szóló ismertetőjében = *Aetas*, 22. évf., 2007. 2. szám, 224-226. o.

¹⁹ Takács Péter: *i.m.* 49. o.

²⁰ Uo. 185. lábjegyzet, 102. o.

²¹ *Lásd pl. legújabbán: Barták Henriett: i.m.* 87-96. o.

²² Takács, *i.m.*, 167

²³ Mekis D. János: *Az önéletrajz mintázatai – a magyar irodalmi modernség hagyományában*, *Fiatal Írók Szövetsége*, Budapest, 2002. (*Fisz Könyvek 17.*), 47. o.

²⁴ Takács Péter: *i.m.* 65. o.

²⁵ Mekis D. János: *i.m.* 50. o.

²⁶ Uo.

²⁷ Dobos István: *i.m.* 8. o.

²⁸ Bánffy Miklós: *i.m.* 9. o.

²⁹ Szávai János: *i.m.* 32. o.

³⁰ Bánffy Miklós: *i.m.* 8-9. o.

³¹ Bókay Antal: *Önéletrajz és szelf-fogalom dekonstrukció és pszichoanalízis határán*. In: *Írott és olvasott identitás*, *i.m.* 34. o.

³² Bényei Tamás: *Dekonstrukció és narratológia (és Borges)* = *Alföld*, 2002. 12. szám, 34-49. o.

³³ A munkahipotézis ötletét Barták Henriett már említett tanulmányából nyertük, aki az önéletrajz fogalmának meghatározhatósága kapcsán használja e kifejezést. A személyes történelem hazai történettudományi megközelítéséről pedig lásd az *Aetas* történettudományi folyóirat 2008.évi [23. évfolyam] 3. számát; *Irodalom a társadalomban – társadalom az irodalomban* témakörben a *Sic Itur ad Astra – Fiatal Történészek Folyóiratát* [59/2009].)

³⁴ Kádár Erzsébet: *Fortéjos Deák Boldizsár memoriáléja*. Bánffy Miklós könyve. In: *A Nagyúr – Bánffy Miklós emlékezete*, *i.m.* 42. o.